

Asumista koskeva sosiaalityön tieto olosuhdeselvityksissä

HANNELE FORSBERG & AINO KÄÄRIÄINEN & AINO RITALA-KOSKINEN

Sosiaalityöntekijät laativat oikeuden pyynnöstä olosuhdeselvityksiä. Olosuhdeselvitykset liittyvät erotilanteisiin, joissa vanhemmat riitelevät lapsen huollon, tapaamisoikeuden ja asumisen ratkaisuista. Selvityksiä käytetään lapsen asumisesta päätettäessä. Artikkelissa tarkastellaan, millaiseen tietoon olosuhdeselvitykset nojautuvat.

English summary at the end of the article

Johdanto

Suomalaiset sosiaalityöntekijät saivat 1980-luvulla uusia, vanhempien erotilanteisiin liittyviä tehtäviä. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983) linjasi lasten huoltosopimusten vahvistamisen ja riitatilanteissa oikeudelle annettavien olosuhdeselvitysten laatimisen kuntien sosiaalitoimen tehtäviksi. Nykyisin näistä tehtävistä puhutaan joissakin kunnissa lastenvalvojien työnä, joissakin taas perheoikeudellisena sosiaalityönä; osassa kuntia työ tapahtuu osana muuta sosiaalityötä. Tässä artikkelissa käytämme kattokäsitteenä *erososiaalityön* käsitettä. Erososiaalityön tehtäviä on nyt tehty yli kolmekymmentä vuotta, ja vuosittain käsiteltäviä huolto-, tapaamis- ja asumisriitilanteita on kymmeniä tuhansia. Hämmästyttävää kuitenkin on, miten vähän erojen parissa tehtävää sosiaalityötä on tutkittu.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) on parhaillaan uudistettavana. Lakiuudistus näyttäisi säilyttävän sosiaaliviranomaisen keskeisen roolin vanhempien eroon liittyvissä tehtävissä, joskin lain taustakeskusteluissa on tullut esiin asiantuntijapohjan laajentamisen tarpeita (Oikeusministeriö 2018).

Tässä artikkelissa tarkastelemme oikeuden pyynnöstä laadittavia olosuhdeselvityksiä sosiaa-

lityöntekijöiden työnä. Olosuhdeselvitykset liittyvät erotilanteisiin, joissa vanhemmat riitelevät lapsen huollon, tapaamisoikeuden ja asumisen ratkaisuista. Silloin kun molemmat vanhemmat säilyvät lapsen huoltajina, on ratkaistava, kenen luona lapsi asuu. Riita asumisesta voi aktualisoitua myös uudestaan, jos toinen vanhemmista on tyytymätön tehtyyn ratkaisuun. Kysymme, *millaiseen tietoon olosuhdeselvitykset lapsen asumista tarkastellessaan nojaavat*. Tiedon erittely on tärkeää itsessään, mutta myös siksi, että meneillään oleva sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän uudistamisprosessi on lisännyt odotuksia tietoon perustuvasta toiminnasta ammattilaisten työn laadun mittana. Lähtökohtaisesti lähestymme tietoa olosuhdeselvityksissä näyttyäytynä moniulotteisena sosiaalisena ilmiönä (Drury-Hudson 1999; Payne 2001).

Lähestymme olosuhdeselvityksiä lasten asumiseen rajautuen. Rajaus liittyy laajempaan tutkimuskiinnostukseemme asumisen merkityksestä lasten hyvinvoinnin arvioinnissa sosiaalityössä (Forsberg ym. 2018; Forsberg & Ritala-Koskinen 2018). Olosuhdeselvitysten sisältämän tiedon tarkastelu asumiseen rajautuen on olosuhdeselvitysten kokonaisuuden näkökulmasta keinoteokoista. Asumiseen keskittymistä voi kuitenkin perustella sillä, että asumisesta on havaittu tulleen van-

hemmille keskeinen riitelyn kohde ja kiintymyksen osoitin samaan aikaan kun vanhempien eron jälkeisestä yhteishuollosta on tullut yleistä (Beck & Beck-Gernsheim 1995). Rajautumista asumisen tarkasteluun voi perustella myös käytännön näkökulmasta: äskettäin toteuttamiemme avioero-päätöksistä ratkaisuja tekevien tuomareiden haastatteluissa ilmenee, että olosuhdeselvityksiä pyydetään sosiaalitoimelta erityisesti ja ainakin silloin kun riita koskee asumisratkaisua.

Sosiaalityön tiedon luonne

Sosiaalityön hyödyntämää tietoa luonnehditaan usein moninaiseksi ja monilajiseksi. Sosiaalityön tietoperusta on kautta aikojen ollut vilkkaan keskustelun aiheena, ja esimerkiksi sellaiset tiedon lajit kuin teorian tieto, empiirinen tieto, henkilökohtainen kokemustieto, menettelytapatieto ja käytännön viisaus on tunnustettu sen osa-alueiksi (esim. Drury-Hudson 1999; Payne 2001; Trevithick 2008). Vähemmän on tutkittu sitä, *mitä tietoa ja miten sosiaalityöntekijät käyttävät arkisessa työssään tai miten he tietoaan ilmaisevat*. Viitteitä on siitä, että sosiaalityöntekijät eivät välttämättä tukeudu käytännön työssään tai siitä raportoidessaan formaaliin teoria- tai tutkimustietoon tai heidän voi kysyttäessä olla vaikeaa nimetä tällaista tietoa tarkasti (esim. Payne 2001, 133–134; Osmond & O'Connor 2004). On mahdollista, että teorian ja tutkimustieto ovat niin sisäistyneitä, että niitä on vaikea jäljittää ja purkaa sanoiksi (Saarnio 1993). Kyse voi olla myös sosiaalityön käytännön tiedonmuodostuksen erityispiirteistä: ihmisten kohtaamisissa muodostettavasta tilannekuvasta ja sen tulkinnasta, missä tieto on pikemminkin arkista tiedon palasten kokoamista ja tätä kautta muodostuvaa käyttötietoa. (Schön 1983.) Sosiaalityöntekijöiden on tunnustettu ilmaisevan tietoaan esimerkiksi erilaisten esimerkkien, tarinoiden ja metaforien sekä olemassaolevaa teoreettista tietoa muistuttavan tai käytännössä uudelleen muotoillun syntetisoidun ymmärryksen muodossa (Osmond & O'Connor 2004).

Olosuhdeselvityksiä tarkasteltaessa on huomioitava, että niiden laatimiseen annetut ohjeet ja taustalla oleva lainsäädäntö vaikuttavat menettelytapatietona sosiaalityön toimintaan – tiedon hankintaan ja esittämiseen. Toimintaohjeet ja lainsäädäntö raamittavat sitä, miten ja mitä sosiaalityöntekijöiden odotetaan kirjoittavan selvityk-

siin. Olosuhdeselvitysten yhteydessä työntekijöitä ohjeistetaan tekemään kotikäynti niin äidin kuin isänkin kotiin, ja odotus on, että lapsi on paikalla molemmissa kohtaamisissa. Sosiaalityöntekijä hyödyntää työmenetelminä kodin ja kodin ihmissuhteiden havainnointia sekä keskustelua perheenjäsenten kanssa. (Taskinen 2001, 71; 75; Lastensuojelun käsikirja 2018.) Myöhemmin tehtävä kirjallinen selonteko lapsen olosuhteista perustuu tälle tiedonkeruulle. Selvityksen kirjoittamisohjeissa opastetaan kuvaamaan kotikäynneillä havaittu äidin, isän ja lapsen sanoma erillään sosiaalityöntekijän mahdollisista päätelmistä (mt.). Joissakin maissa on erikseen kirjattu kehoitus välttää henkilökohtaisia mielipiteitä ja kulttuurisia arvosuoksia (esim. Australian standards 2015). Ohjeistuksissa näkyy oletus oikeudesta olosuhdeselvitysten ensisijaisena lukijana ja yleisönä. Sosiaalityöntekijä ikäänkuin tarjoaa silminnäkijä-evidenssiä tai raportoi näkemäänsä ”tosiasiatietoa” (Hall 2018) oikeuden päätöksiä varten. Sosiaalityöntekijät itse korostavat ammatillista osaamistaan lapsen edun arvioijina. Sosiaalityön ammatilliseen arvioon on kuitenkin kautta olosuhdeselvitysten historian suhtauduttu ristiriitaisesti (Auvinen 2006). Esimerkiksi oikeus saattaa alleviivata tarvitsevan päätöksenteossa vain pyytämiensä faktatietojen kuvaamista (ks. Taskinen 2001, 4; Antikainen 2007, 137).

Koska olemme rajanneet olosuhdeselvitysten erittelemisen erityisesti lasten asumisen tarkasteluun, on myös kysyttävä, millaista sosiaalityö-erityistä teoria- ja tutkimustietoa ylipäätään on tarjolla lasten asumisratkaisujen arvioinnin tueksi. Asumisessa tiivistyvät monet lasten hyvinvoinnin kysymykset, ja voidaan ajatella, että arkista elinympäristöä, läheissuhteita ja elämänhallintaa koskevat yleisemmät hyvinvointiteoreettiset tarkastelut palvelevat vähintään implisiittisesti myös lasten asumisen ja elinolosuhteiden arviointia. Asumisen ahtausta ja epäterveyslisyyttä ovat historialta tuttuja lastensuojelullisia huolenaiheita (esim. Pulma & Turpeinen 1987). Elintason kohentumisen ja hyvinvointivaltion kehittyessä tämänkaltaiset asumisen merkitykset ovat sittemmin jääneet taka-alalle. 1970-luvulla etualalle nousivat lapsiystävällisen asumisen ja asuinympäristön teemat, jotka integroituivat myöhemmin osaksi koko väestöä koskevaa hyvinvointipolitiikkaa (Satka ym. 2002, 248–249). Yksi meidän aikamme uusi kysymys on monipaikkainen asuminen ja sen merkitys lasten hyvinvoinnille (Forsberg & Ritala-Kos-

kinen 2018). Olemassa oleva sosiaalityötä palveleva teoriatieto on lasten asumisen ja hyvinvoinnin yhteyksien suhteen varsin yleistä, ja voisi jopa väittää, että asumisen yhteydet lasten hyvinvointiin ovat monella tavalla epäselviä ja jäsentymättömiä. Asumisen sijaan huomio on kiinnittynyt yleensä lapsen perhesuhteisiin (Jack 2015), mikä on riittämätön lähtökohta, sillä lapsen asuinpaikan ja perheen välille ei voi läheskään aina laittaa yhtäläisyysmerkkiä. Erityisempää, (asuin)paikkatietoista lasten hyvinvointia avaavaa tietoa on tarjolla vähän (Forsberg 2018).

Aineisto ja metodi

Tutkimuksemme aineisto¹ käsittää 45 ososuhdeselvitystä käräjäoikeudelle sekä näihin liittyvät hakemukset ja käräjäoikeuden päätökset vuodelta 2011. Suomessa perheoikeudellisia päätöksiä tekeviä oikeusistuimia on kaikkiaan 27. Aineiston tapaukset on poimittu viidestä eri käräjäoikeudesta eri puolilta Suomea. Aineiston ososuhdeselvityksiä on laadittu kaikkiaan 33 eri paikkakunnalla. Yhteensä aineistoa on 1 488 sivua. (Ks. Kääriäinen 2015.)

Olosuhdeselvitystekstit ovat salassa pidettäviä, ja näin ollen niiden käsittelemisessä on noudatettava erityistä huolellisuutta. Asiakirjojen tutkimuksessa tutkijoilla on aina eettinen velvoite tehdä oikeutta tutkimilleen ihmisille – tässä tapauksessa asiakirjojen laatijoille ja myös asianosaisille, joita asiakirjat kuvaavat. Tutkijoilla on myös eettinen velvollisuus nostaa esiin tutkimuskohteestaan havaitsemiaan epäkohtia, joilla voi olla merkitystä ammatillisen osaamisen arvioinnissa ja kehittämisessä.

Käräjäoikeuden pyynnöstä laaditut ososuhdeselvitykset ovat luonnollisia, ilman tutkijan myötävaikutusta syntyneitä aineistoja ja siksi tärkeitä kuvaamaan työskentelykäytäntöjä. Rakenteeltaan ososuhdeselvitykset muistuttavat toisiaan. Otsikotasolla toistuu samankaltainen jäsenitys: 1) käräjäoikeuden pyyntö, 2) asianosaiset, 3) asian valmistelu ja tapaamiset, 4) taustatiedot, 5) isän ja äidin olosuhteet erikseen kuvattuina, 6) isän ja äi-

din mielipiteet erikseen kuvattuina, 7) lapset/lasten mielipide, 8) työntekijöiden näkemys perusteluineen sekä yhteenvedo ja johtopäätökset (Hautanen 2010; Simon & Stahl 2014; Kääriäinen 2015). Olosuhdeselvitykset vaihtelevat kirjoittamisen tyylistään ja laajuudeltaan, mikä ei kuitenkaan selity kohdattujen tapausten erityispiirteillä (ks. Kääriäinen 2015, 385–389). Osa ososuhdeselvityksistä korostaa lapsen näkökulmaa ja tuo esiin esimerkiksi lasten kohtaamisessa käytettyjä työvälineitä, osa selvityksistä on neutraalimpia ja osa varsin yksityiskohtaisia, runsaita ja vaikutelmanvaraisia. Erilaisista tyyleistä huolimatta sisällöllisten painopisteiden päälinja on ososuhdeselvityksissä samantyyppinen.

Tutkimustamme varten ososuhdeselvityksistä erotettiin aineistoksi ne kohdat, jotka koskivat lapsen asumista. Tarkastelun rajaaminen asumisen kuvauksiin liittyi siis tutkimusintressiimme, jossa tarkastelimme nimenomaan lasten asumisen saamia merkityksiä ososuhdeselvityksissä ja niiden välittymistä oikeuden päätöksiin (Forsberg ym. 2018). Erikseen eroteltiin ososuhdeselvitysten osuus, jossa sosiaalityöntekijä esittää näkemyksensä ja johtopäätökset. Lisäksi seulottiin käräjäoikeuden päätöksistä ne osuudet, joissa esiintyy asumisen kuvauksia. Samalla aineisto anonymisoitiin, jolloin aineiston analysoiminen tutkijayhteistyönä tuli mahdolliseksi. Olosuhdeselvitysten kokonaisuutta ajatellen hyödyntämämme aineisto on rajallinen. Kuitenkin yhdellä meistä, Aino Kääriäisellä, on hyvä tuntuma koko aineistoon (Kääriäinen 2015), ja väitämme, että asumiseen keskittymällä tavoitamme yleisemminkin oleellisia seikkoja ososuhdeselvitysten sisältämistä tiedon lajeista.

Analyysi tapahtui tunnistamalla aineistona olevista ososuhdeselvityksistä kuvauksia ja ilmaisun tapoja, joita saattoi tulkita tietona lapsen asuinolosuhteista. Lähtökohtaisesti tietokäsityksemme oli laaja ja avoin. Sosiaalityöntekijöiden muotoilut haastoivat lähestymään tietoa paitsi ososuhdeselvityksissä ilmenevänä sosiaalisena prosessina (Payne 2001) niin myös moninaisena ilmiönä: rivien välissä, epäsuorasti tai eksplikoidummin ilmaistuna tiedon esittämisen lajeina (esim. Osmond & O'Connor 2004).

¹ Aineiston tutkimuskäyttöön on hankittu oikeusministeriön lupa (Aino Kääriäinen) ja käräjäoikeuksilta vielä erilliset luvat aineistolle viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain 28 §:n 1 momentin perusteella. Käräjäoikeuksien ja sosiaalitoimen paikkakuntia ei nimetä asianosaisten anonymiteetin turvaamiseksi.

Olosuhdeselvityksissä näyttäytyvä tieto lapsen asuinolosuhteista

Erittelemme seuraavassa analyysiimme pohjautuen, mitä tietoa ja miten vanhempien riittäisiin erotilanteisiin liittyvissä olosuhdeselvityksissä hyödynnetään. Olosuhdeselvitysten tieto rakentuu prosessina ja tuo esiin ensin sosiaalityöntekijän havaintoja kodin olosuhteista, sitten perheenjäsenten vuorovaikutuskohtaisiin perustuvaa ihmissuhdekuvausta ja lopuksi tilanteen tulkintaa ja johtopäätöksiä. Tiedonkeruuprosessin vaiheissa ja raportoinnissa hyödynnetään erilaisia tiedon lajeja: vertauskuvallista havaintotietoa, tarinallista, pääasiassa asiakasvuorovaikutuksessa syntyntä tapauskuvaukseen kätkeytyvää tietoa ja interprofessionaalista, ammattien välistä, käyttötietoa, jolla on yhteydet formaalimpaan lapsia koskevaan hyvinvointiteoreettiseen tietoon. Näillä tiedon lajeilla on erilaiset tehtävät ja asema olosuhdeselvitysprosessissa. Avaamme seuraavassa näitä tiedon lajeja, tehtäviä ja asemia olosuhdeselvitysten asuimista koskevien kuvausten osana.

Vertauskuvallinen ja vihjeenomainen havaintotieto asuinolosuhteiden luonteen osoittajana

Olosuhdeselvitykset sisältävät runsaasti sosiaalityöntekijöiden kotikäyntihavaintoihin perustuvaa kulttuurisesti jaettua tietoa siitä, millaisista materiaalisista ja tilallisista tekijöistä lapsen hyvän kodin ajatellaan muodostuvan. Esimerkiksi talon kokoon tai sijaintiin liittyviä kulttuurisia merkkejä käytetään lasten asuinolosuhteiden luonnehtimiseen. Tämä tieto esitetään usein *vertauskuvien* tai *metaforien* avulla. Tiedon lajina kulttuurisiin merkkeihin nojaava tieto on implisiittistä ja vihjaillevaa tietoa, jonka viesti voi olla epäselvä tai kiistanalainen.

Esimerkiksi kulttuurisesta havaintotiedosta sopii se, että olosuhdeselvityksissä toistuu vertauskuva, ”siisti koti”. Toteamukset ”asunto on siisti”, ”koti on siisti”, ”talo on siisti” vilisevät dokumenteissa. Havaintotieto on läsnä karkeasti 80 prosentissa olosuhdeselvityksiä. Siisti koti välittää vertauskuvallisesti tietoa lapsen kodin olosuhteista. Voittopuolisesti siisti asunto vain todetaan – avaamatta kuitenkaan sitä, mitä ilmauksella oikein tarkoitetaan ja miten siisteys liittyy selvitykseen ja arvioon lapsen asuinolosuhteista. Seuraava ote ilmentää asiaa:

Perhe asuu vuokralla kaksikerroksisessa 103 m² rivitalossa X:n kaupunginosassa. Asunnossa on neljä huonetta, keittiö ja sauna. Poika 5 v nukkuu äidin kanssa samassa huoneessa. Koti on siisti, viihtyisä ja kaikin puolin lapsen ikätasoiset tarpeet täyttävä. (3)
Isä asuu pienessä kylässä, n. 15 km päässä kaupungista, pienessä 55 m²:n omakotitalossa, jossa on kaksi huonetta, wc ja sauna. Talo on siisti ja kodikas. (3)

Oletus on, että lukija ymmärtää kodin olevan lapselle soveltuva, kun se on siisti. Termit ”viihtyisä” ja ”kodikas” tarkentavat siisteyden merkitystä: siisteys on merkki miellyttävästä ja positiivisesta asuinympäristöstä. Siisteys yhdistetään kauniiseen ja rauhalliseen – *hyvinvointia tukevaan harmoniseen ympäristöön*. Yksittäisissä kirjauksissa kodin siisteyden merkitystä avataan niin, että siisteyttä käytetään *viestimään* vanhempien *elämänhallinnasta*. Paikka paikoin siisteys kuitenkin kontrastoituu epäsiisteys. Esimerkiksi toisen vanhemman asunto saatetaan kuvata siistiksi ja toisen epäsiistiksi tai huolellisempaa puhtaanapitoa kaipaavaksi.

Äidin asunto on toimivan oloinen, mutta yleisilmeeltään epäsiisti ja haiseva. Erityisesti keittiö näytti kotikäynnillä sotkuiselta. (11)

Epäsiisteyttä saatetaan silti kompensoida ja sen painoarvoa lieventää olosuhdeselvitysten kokonaisuudessa ihmissuhteisiin liittyvällä, kodin hyvällä, välittömällä ilmapiirillä. Ihmissuhteiden laatua ilmentävä tieto meneekin useimmiten tärkeysjärjestyksessä siisteyden ohi lapsen asuin ympäristön laadun kriteerinä. *Joskus siisteys yhdistyy jonkinlaiseen ”karuuteen” ja ”kolkkouteen” ja sen merkitys muuttuu negatiiviseksi; asunto on tällöin ”liian ojennuksessa”*.

Siisteyden rinnalla osin jo edellisissä otteissa esille tulleita asunnon kokoa ja muita asuin ympäristön piirteitä käytetään tyypillisenä tietona lasten asuinolosuhteista:

Vanhemmalla on tilava omakotitalo, joka sijaitsee varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolella metsän ympäröimänä. Näin ollen pihalla on lapsilla paljon tilaa leikkiä ja harrastaa. (20)

Vanhempi asuu puolisonsa kanssa 160 neliöisessä omakotitalossa, tontin pinta-ala on 895 neliötä. Asunnossa on 4 huonetta + keittiö sekä sauna- ja peseytymistilat. Tontilla sijaitsee varastorakennus ja huvimökki. Asunnon lähellä on noin 50 metrin päässä leikkikenttä. Asunto sijaitsee rauhallisella omakotitaloalueella ja lähellä keskustaa, josta löytyy palvelut ja koulu. (11)

Esimerkkiotteet piirtävät eteemme tilavan, luonnonläheisen ja rauhallisen omakotitalo-idyllin, jonka pihapiiri on lapsiystävällinen. Asuinalueen luonto ja rauha, pihapiirin lapsille tarjoamat leikin ja toiminnan mahdollisuudet, oma huone ja leikkikalut ja muu ”ikätasoinen varustus” sekä asunnon riittävä koko siellä asuviin perheenjäseniin suhteutettuna ovat tyypillisiä metaforisen havaintotiedon elementtejä.

Kiinnostavana yksityiskohtana olosuhdeselvityksestä toiseen toistuu kodin nukkumisjärjestelyiden erittely:

Nuoremmat tytöt nukkuvat äidin kanssa samassa huoneessa. Pojalla ei ole äidin luona omaa huonetta, vaan hän nukkuu olohuoneessa levitettävällä sohvalla. (14) Lapsi on aiemmin nukkunut usein äidin vieressä, mutta nykyisin hän nukkuu omassa huoneessaan. Äidin mukaan lapsi edelleen välillä toivoisi, että voisi nukkua äidin kanssa (45)

Nukkumajärjestykseen liittyvää tietoa ei kommentoida tai selitetä, se vain esitetään. Nukkumajärjestyksen voi päätellä piirtävän kuvaa lapsen oman tilan ja yksilöllisen kohtelun huomioimisesta: onko lapsella oma huone, sänky tai patja lattialla vai nukkuuko lapsi vanhempansa vieressä samassa vuoteessa.

Kaiken kaikkiaan lapsen asuinolosuhteita koskevan vertauskuvallisen ja vihjeenomaisen havaintotiedon voi tulkita viestivän lapsiperheen asumisen kulttuurisista standardeista. Oletamus on, että lukija jakaa kirjoittajan kuvauksen asumisen luonteesta ja laadusta. (Ks. Gubrium & Holstein 1990, 79–80.) Siisteys, luonto, asunnon koko, varustus ja lapsen henkilökohtainen sekä kodin ihmissuhteiden muodostama tila välittävät tietoa ennen kaikkea lasten fyysisistä ja materiaalisista asuinolosuhteista. Olosuhdeselvitysten tiedonmuodostuksen prosessissa vertauskuvallisen havaintotiedon asema lapsen asumisratkaisun valmistelussa ja myöhemmin päätöksenteossa jää kontekstoivaksi taustatiedoksi ja sen tehtävä osin arvoitukseksi. Tähän tietoon viitataan vähän – ei juuri ollenkaan – kun sosiaalityöntekijät tekevät olosuhdeselvityksen lopussa johtopäätöksiä lapsen asuinolosuhteista ja kun tuomarit sittemmin perustelevat lapsen asumista koskevia ratkaisujaan. (Forsberg ym. 2018.) Ainoastaan silloin jos asuinolosuhteissa on suuria puutteita, jotakin silmiin pistävän poikkeavaa ja huolta herättävää, niihin palataan johtopäätöksissä ja päätöksenteossa.

Arjen episodeihin kätkeytyvä tarinatieto kodin ihmissuhteista ja ilmapiiristä

Toinen olosuhdeselvityksistä identifioimamme tiedon laji on *episodinainen tarinatieto*, joka hyödyntää tyypillisesti kotikäynneillä tapahtuvia pieniä arkisia episodeja, joiden kerronnan kautta välitetään tietoa kodin ihmissuhteista ja ilmapiiristä. Tarinatieto hyödyntää kotikäyntien havaintotietoa, mutta ennen kaikkea se perustuu vuorovaikutukseen perheenjäsenten ja muiden läheisten kanssa (ks. myös Roets ym. 2017). Vuorovaikutus perheenjäsenten kanssa on samalla tärkeä kanava asiakkaiden kokemustiedon hyödyntämiselle. Myös tarinatieto on usein implisiittistä ja arkisia kokemuksia ja havaintoja välittäessään lähellä arkitietoa. Pienten tarinoiden avulla sosiaalityöntekijät esittävät kotikäynneillä kuulemaansa ja havaitsemaansa kodin ihmissuhteista, kuten seuraavasta otteesta käy ilmi:

Hän yritti aukaista kaappien ovia, mutta äiti kielsi napakasti tekemästä niin. Toinen lapsi olisi halunnut pelata pleikkaria, mutta äiti oli ottanut pelikoneen piiloon, koska lapsi oli yhtenä päivänä lähtenyt omin päin kotiin kaupan pihasta äidin tietämättä, äidin ja toisen lapsen ollessa kaupassa. Äiti pysyi päätöksessään eikä antanut pelikonetta. Hän perusteli asian rauhallisesti ja päättäväisesti. Kahvipöydässä toinen lapsi olisi halunnut juoda kahvia. Äiti sanoi hänelle, että tämä saa juoda kahvia sitten kun täyttää viisi vuotta. Hän tyytyi tähän ja joi maitoa. (37)

Sosiaalityöntekijän tarina kohdistaa huomion äidin tapaan toimia vanhempana, asettaa rajoja lapsille ja ohjata heitä. Tarina tuo esiin erityisesti äidin toiminnan sävyä ja taustalla olevia kodin sääntöjä.

Kotikäynneillä kohdatut lapset ja muut perheenjäsenet sekä heidän suhteidensa laatu ovat tarinatiedon ytimessä. Seuraavan kaltaiset otteet ovat tyypillisiä olosuhdeselvityksissä, ja niitä käytetään välittämään tietoa lapsen ominaispiirteistä sekä erityisesti vanhemman ja lapsen suhteesta:

Lapsi oli fyysisessä kontaktissa isään tullessamme ja lähtiessämme, jolloin kiipesi isänsä syliin vilkuttamaan. Isä ja lapsi eivät olleet vuorovaikutuksessa sanallisesti kuin ainoastaan isän kieltäessä lasta keikkumasta syöttötuolessa. Lapsi tuntui kuitenkin suhtautuvan luontevasti isään kiivetessään tämän syliin. (49)

Äiti tuli töistä noin puolen tunnin kuluttua saapumisestamme. Mummi totesi lapsen kaivanneen koottavaa autorataa ja äiti otti sen heti esille ja ryhtyi kokoamaan sitä lapsen kanssa. Radan valmistuttua he ajoivat kilpaa pikkuautoilla useita lähtöjä ja lukuisia ratakierroksia. Sen jälkeen äiti auttoi lasta pukemaan ylleen ninja-asun kaksine miekkokineen ja lapsi ja äiti miekkailivat hetken keskenään. He pelasivat myös sählymailoilla pienen tovin ja äiti osallistui antaumuksella pelin kulkuun. (38)

Lapsen ja vanhemman fyysisen läheisyyden sekä vuorovaikutuksen luonteisuus, kanssakäymisen luonne, vanhemman välittäminen ja huolenpito ovat tarinallisen ”raportoinnin” keskiössä.

Osa tarinatiedosta keskittyy vanhempien ongelmakäyttäytymisen kuvaamiseen, tyypillisimmin toisen vanhemman suulla kerrottuna. Jonkin verran olosuhdeselvitykset sisältävät myös lasten puhumana esitettyjä ongelmatarinoita vanhemmasta:

Lapsi kertoi miettivänsä usein, että isä lopettaisi juomisen ja lisäsi, että ois ainakin kivempaa. Hän kertoi, että asiat olisivat hyvin, jos isä ei joisi eikä tarvitsisi joka kuukausi mennä isälle. Lapsi kertoi ajatelleensa pari kertaa, että isän juominen on hänen syytään. Hän kertoi, että isä on sanonut, että aikuiset juovat silloin, kun ovat surullisia. (30)

Tarinatieto pohjautuu siis sosiaalityöntekijöiden havaintoihin sekä vanhempien ja lasten kohtaamisissa käytyihin keskusteluihin. Konkreettisuudessaan ja tilannekohtaisuudessaan tarinatieto tuo esiin kodin arkea sekä lapsen ja vanhemman suhteen piirteitä. Kun nimenomaan sosiaalityöntekijät (eikä jokin muu ammattiryhmä) integroitiin aikoinaan 1980-luvun alussa olosuhdeselvitystehtäviin, yksi keskeinen perustelu oli sosiaalityöntekijöiden kyky olla lähellä ihmisiä, heidän arkeaan ja ylipäättään arkitietoa (Taskinen 2001). Argumentti liittyy luontevasti tuon ajan pyrkimykseen ymmärtää avioero tavanomaisena perhesiirtymänä ja niin pitkälle kuin mahdollista ihmisten omana, ei niinkään ammattilaisten, asiana (Castrén ym. 2019, tulossa).

Tarinatiedolla on käyttöä myöhemmässä lapsen asumista koskevassa päätöksenteossa, sillä sen keskiössä oleva, kodin ihmissuhteiden luonteesta kertova tieto on tärkeää lapsen asumisratkaisun pohjustamisessa. (Forsberg ym. 2018). Tarinatiedon omaksumisen riskinä on kuitenkin tarinallisuus itse: maalailevuus, runsaus ja suuntaa antavuus. Kiireinen päätöksentekijä (oikeudessa) ei välttämättä ehdi omaksua tai kykene tunnistamaan tällaisen tiedon hienovireistä tai paikoin runsassanaista viestiä.

Hallitseva interprofessionaalinen tieto: vanhempien yhteistyökyky ja asumisen vakaus

Kotiympäristöä koskevan vihjeenomaisen havainnotiedon ja kodin ihmissuhteita sekä lapsen olemusta kuvaavan, arjen episodeihin kätkeytävän, tarinatiedon lisäksi olosuhdeselvityksistä löytyy kaikuja formaalimmasta lapsen hyvinvointia kos-

kevasta teorialiedosta, jolla asumisratkaisuja pohjustetaan. Olosuhdeselvityksen lopussa esitetään yleensä sosiaalityöntekijöiden näkemys, yhteenveto ja johtopäätökset käräjäoikeudelle. Tässä kohdassa sosiaalityöntekijät näyttäisivät ennakoivan oikeuden tyypillisiä ratkaisuja ja niissä käytössä olevia perusteluja. Ne syntyvät osittain lain käytötilanteissa, mutta hyödyntävät psyko-sosiaalis-juridista asiantuntijatietoa ja sen taustalla olevaa, hallitsevan aseman saavuttanutta, teorialiedoa. Voidaan puhua hallitsevasta *interprofessionaalisesta tiedosta*, jonka perheoikeudellisten asioiden parissa toimivat eri ammattilaiset jakavat. Siinä korostuu ennen kaikkea kaksi pääteemaa lapsen asumisratkaisun arvioinnin kriteerinä: vanhempien yhteistyökykyisyys ja lasten asumisen vakaus. Molempiin nojataan sosiaalityöntekijöiden olosuhdeselvitysten lopussa kirjoittamissa näkemyksissä ja johtopäätöksissä (Forsberg ym. 2018).

Eron jälkeistä lapsen asumisratkaisua arvioitaessa – ja tehtäessä johtopäätöksiä lapsen olosuhteista – erityisesti *vanhempien toimiva vuorovaikutus ja yhteistyökykyisyys* saa osakseen positiivista huomiota. Käänteisesti: *vanhempien välinen riitelä* mielletään lasten hyvinvoinnin riskinä. Seuraavat katkelmat havainnollistavat tätä päälinjaua.

Mikäli vanhemmat osaisivat hoitaa keskinäisen ristiriitansa siten, että lapsi ei altistuisi sen käsittelylle, niin lapsen tilanteen voisi määritellä olevan olosuhteisiin nähden ihanteellinen. Asumisen järjestäminen vain toisen vanhemman luokse ja tapaamisoikeuden rajoittaminen vain joka toiseen viikonloppuun tarjoaisi merkittävästi vähemmän mahdollisuuksia riiteläyn. Tämä vaihtoehto olisi kuitenkin vastoin lapsen esittämää selkeää toivetta ja isän vaatimusta. (8)

Mikäli äidin ja isän välille ei synny toisenlaista yhteistyökykyä ja luottamusta toisen toimintaa kohtaan, niin yhteishuollon toteuttaminen täydessä laajuudessa (= vuoroasumisena) on mahdoton toteuttaa. Vanhemmat eivät pysty tällä hetkellä keskustelemaan keskenään muuten kuin tekstiviestein ja viranomaisten välityksellä. (17)

Vanhempien *luonteva yhteistyö* lapsen asioissa ja *riitelemättömyys* ovat merkityksellistä tietoa erityisesti mahdollisia jaettuja asumisratkaisuja puolustettaessa. Tällainen näkemys on tullut esiin muissakin tutkimuksissa niin Suomessa (Rissanen ym. 2017) kuin esimerkiksi Ruotsissa (Schiratzki 1999).

Asumisen vakauden korostaminen on toinen sosiaalityöntekijöiden johtopäätöksissään esille tuoma toistuva interprofessionaalisen tiedon ilmentymä. Seuraavat otteet konkretisoivat asumisen vakauden roolia asumisratkaisua pohjustettaessa:

Vakaat olosuhteet tukevat lasten hyvinvointia. Nuorempien lasten kohdalla on suurempi merkitys sillä, että isällä on enemmän aikaa lapsille ja mahdollisuus antaa vakaat olosuhteet. (14)

Mikäli asuminen muutetaan isän luokse, niin lapsen vakiintunut elämäntilanne muuttuu; tuttu päiväkotijää pois ja kaverisuhteet harvenevat. Lapsen tukikäynnit perheneuvolassa pitäisi siirtää isän asuinpaikkakunnalle. Samoin perhetyö ja mahdollinen muu lastensuojelluksen tuen tarve tulisi uudelleen arvioitaviksi ja järjestettäväksi. Lähestyvä esikoulu ja alakoulun aloittaminen tapahtuisivat uudessa ympäristössä uusien kavereiden kanssa ja koulumatka täytyisi kulkea autolla. (17)

Asuinympäristön vakaus on osuhtedeselvityksissä lasten asumisratkaisuja perustelemaan auttavaa tietoa. Seuraavassa lapsen rinnakkaisasuminen useammassa paikassa katsotaan puolestaan epävakauden aiheeksi:

Lapsi toi esille käsityksenä että hänellä on kolme kotia (isällä, äidillä ja isovanhemmilla. Tähän ja lapsen historiaan perustuen (mm. ongelmat tapaamisista kiinni pitämisessä) esitämme tapaamisoikeuden kaventamista siten että hänen arkinsa olisi mahdollisimman jäsenneily ja tapaamiset olisivat ennakoitavissa. (55)

Kannanotossaan sosiaalityöntekijä nojaa lapsen asumisen vakauden ideaaliin eikä tässä tilanteessa tue lapsen monipaikkaista asumista arjessa.

Esittäessään näkemyksiään ja johtopäätöksiään ammattilaisena osuhtedeselvitysten loppupuolella sosiaalityöntekijät siis tukeutuvat formaaliin ja yleisesti tiedettyyn tutkimustietoon vanhempien yhteistyökyvyn ja sovinollisuuden merkityksestä lapsen kasvuolosuhteiden ja hyvinvoinnin turvaajana. Myös kasvuolosuhteiden vakaus on keskeinen tiedollinen perusta, johon vedotaan. Tässä heijastuu käräjäoikeiden tuomari Anna-Kaisa Aaltosen (2009, 39–59) erittelemien, perheoikeudellisissa ammattikäytännöissä keskeisiksi muodostuneiden, lapsen asumisen ratkaisuperiaatteiden käyttö: 1) vakiintuneiden olojen (status quo -periaatteen) tärkeys ja 2) vanhempien kyky toimia vanhempansuhteessa lapseen ja lapsen muihin tärkeisiin ihmissuhteisiin nähden.

Kohti monilajisen osuhtedetiedon ymmärtämistä

Edellä tarkastelimme, millaiseen tietoon ja miten lasten asumisratkaisujen pohjustaminen nojaa sosiaalityöntekijöiden laatimissa osuhtedeselvityksissä sekä näin rakentuvan tiedon yhteyksiä oikeuden päätöksiin lapsen asumisesta riitatilanteissa.

Kun lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ollaan parhaillaan uudistamassa, on hyvä hetki miettiä riitatilanteiden ratkaisemiseen liittyvien osuhtedeselvitysten tietoperustaa ja mahdollisia kehittämistarpeita.

Kokoavasti voi todeta, että sosiaalityöntekijöiden osuhtedeselvityksiin kirjaama lapsen asumista koskeva tieto on monilajista ja tiedon käyttö prosessinomaista. Aluksi osuhtedetietoa kerätään katselemalla, kuuntelemalla ja vuorovaikutukseen osallistumalla lasten vanhempien kotiympäristöissä. Tämän arkihavaintoja ja arkisia tarinoita lähellä olevan tiedon – lapsen fyysisiä ja materiaalisia asuinolosuhteita koskevan vertauskuvallisen havaintotiedon ja kodin ihmissuhteita ja ilmapiiriä koskevan episodisen tarinatiedon – tehtävänä on myöhemmin tehtävien ammatillisten johtopäätösten ja lapsen asumista koskevien oikeuden päätösten pohjustaminen. Johtopäätös- ja päätöstiedossa puolestaan näkyy hallitsevan aseman saavuttaneeseen lapsen hyvinvointia koskevaan teoria- ja tutkimustietoon nojaaminen. Siinä korostuvat erityisesti vanhempien eroa ja toimivia eron jälkeisiä perhesuhteita tutkimuskirjallisuudessa hallitsevasti luonnehtivat osuhteiden vakaus ja vanhempien yhteistyökykyisyys. Tiedon lajit asettuvat selvitysprosessissa keskenään hierarkisesti. Erityisesti kotiympäristön materiaalisia osuhteita koskevaan havaintotietoon vedotaan niukasti lopullisia ratkaisuja tehtäessä; episodisella tarinatiedolla kodin ihmissuhteista sen sijaan on tuomareiden päätöksenteossa käyttöä. (Forsberg ym. 2018.) Näiden erilaisten tiedon lajien ja tiedon ilmaisemisen tapojen tunnistaminen on mielestämme tärkeää osuhtedeselvitysten käytäntöjä kehitettäessä.

Osuhtedeselvitysten sisältämän tiedon erittelyn pohjalta kiinnostavaksi kysymykseksi nousee ensinnäkin se, olisiko koteja ja lapsen materiaalista asuinympäristöä koskevien havaintojen raportoinnista nykyisessä mittakaavassaan paikallaan luopua? Varsinkin kun tämä tieto ei ainakaan eksplisiittisesti näytä palvelevan sen paremmin sosiaalityöntekijöiden arviota ja johtopäätöksiä kuin tuomareiden lopullista päätöksentekoa lapsen asumisesta. Laaja-alaisesta lapsen kotiympäristön kuvauksesta luopuminen säästäisi sosiaalityöntekijöiden aikaa ja kenties nopeuttaisi osuhtedeselvitysprosessia, jonka kesto on nykyisellään keskimäärin kuudesta kahdeksaan kuukautta (Kääriäinen 2015; Valkama & Litmala 2006) ja mikä on yleisesti koettu huolenaiheeksi (Oikeusministeriö 2018).

Ajatuksilla asuinympäristön merkityksestä lapsen hyvinvoinnille on kuitenkin pitkät historialliset juuret. Ne liittyvät sosiaalitieteelliseen ymmärrykseen lapsen arjesta ja hyvinvoinnin ehdoista (tällöin kyse ei ole esimerkiksi psykologisesta tai lääketieteellisestä arviosta). Esimerkiksi ruotsalainen lapsen oikeuksien esitaistelija Ellen Key otti kantaa jo 1800-luvun lopussa asumisen puitteiden ja kotiympäristön laatuun kamppailtaessa paremmasta yhteiskunnasta. Teoksessaan *Skönhet för alla* (Key 1899) hän puhuu kodin kauneuden, harmonian, valoisuuden ja lapsiystävällisten tilojen puolesta hyvinvoinnin tärkeinä osatekijöinä. Ajatus ihmisestä osana sosiaalisia (olo)suhteita on osa ensimmäisiä, jo 1800-luvulta peräisin olevia, sosiaalityön teorian ja metodin muotoiluja. Asiakkaan sosiaalisen tilanteen kartoittaminen ja siitä tehtävät johtopäätökset kristalloituvat amerikkalaisen sosiaalityön pioneerin Mary Richmondin ideassa ”sosiaalisesta diagnnoosista” (Richmond 1917).

Nykykeskustelijoista muun muassa brittiläinen Harry Ferguson (2011) on alleviivannut kodin puitteiden havainnoinnin merkitystä sosiaalityön tiedonmuodostuksessa. Hän puhuu (lastensuojelun yhteydessä) myös asuinolosuhteiden fyysisten merkkien lukemisen tärkeydestä. Ne voivat tuoda esiin joitakin muutoin huomaamatta jääviä vihjeitä lapsen elinolosuhteiden mahdollisista riskeistä (esim. likaiset tai sotilaallisessa ojenuksessa olevat kodit). (Mt., 64–65.) Fergusonin kanta on, että sosiaalityön ammattilaisten on rakennettava tuntuma lapsen sosiaalisista olosuhteista moniaistisesti lapsen arjen sosiaalisessa kontekstissa, jossa kotikonteksti on keskeinen (Ferguson 2011, 65). Niin ikään brittiläinen Gordon Jack (2015) kiinnittää huomiota paikkatietoisuuden puutteeseen sosiaalityössä. Vaikka ”yksilö ympäristössään” on sosiaalityön keskeinen fokus, sosiaalityössä on alettu kiinnittää huomiota yksilöiden välisiin kiintymyssuhteisiin ohi sen, että muistettaisiin huomioida ihmisten kiinnittyminen heidän elämäänsä tärkeisiin paikkoihin. Paikoilla on todettu olevan hyvin keskeinen merkitys ihmisten identiteettien rakentumisessa, ja Jack peräänkuuluttaa paikkatietoisuuden palauttamista sosiaalityön käytäntöihin (mt.; myös Forsberg 2018).

On mahdollista, että ymmärrys materiaaliisiin asuinolosuhteisiin ja ympäristöön liittyvistä juurista on nykysosiaalityössä jossain määrin ohut; käytännössä toimittaneen jonkinlaisen kulttuurisen näppituntuman, vakiintuneiden ammattikäytäntöjen ja olemassa olevien menettelytapahjei-

den varassa. Joka tapauksessa lasten asumisen arvioinnin kriteeristön päivittäminen sosiaalityössä tämän päivän olosuhteista käsin olisi tärkeää. Oleellista olisi pyrkiä tunnistamaan asuinpaikkaan liittyviä potentiaalisia uhkatekijöitä (Hynan 2003, 220) ja niistä raportoinnin tapoja sen sijaan, että keskitytään selostamaan laajasti kotiympäristön tavanomaisuutta.

Toinen olosuhdeselvitysten sisältämän tiedon tarkastelun pohjalta heräävä yhteiskuntapoliittinenkin kysymys on, mitä tiedolla tarkemmin ottaen tarkoitetaan ja mitä sillä tulisi tarkoittaa. Kun yhteiskunta odottaa ammattilaisten toiminnan olevan tietoon perustuvaa, ajatus viittaa useimmiten formaaliin teoria- ja tutkimustietoon. Tutkimamme olosuhdeselvitykset perustuvat osaltaan tällaiseen institutionaaliseen, ammattikäytännöissä vakiintuneeseen *vahvaan tietoon*. Sen rinnalla elää kuitenkin lähelle arkea, ihmisten koteihin ja vuorovaikutuksellisiin kohtaamiseen paikantuva silminnäkijän havaintotieto ja episodinen tarinatieto. Tiedon lajina jälkimmäisten voisi tulkita edustavan niin kutsuttua *toista tietoa* (Hänninen ym. 2005) eli yksityiskohtaista, paikantunutta, kokemuksellista ja luonnollista tietoa. Olosuhteita pyritään kuvaamaan mahdollisimman läheltä, yksityiskohtaisesti, tapahtumayhteyksissään ja tekemällä tilaa myös asianomaisten vanhempien ja lasten tiedoille. Vaikka tällainen tieto parhaimmillaan täydentää vahvaa, vakiintunutta tietoa, tietoa pidetään arkisuutensa ja arvoituksellisuutensa takia usein myös *heikkona tietona*. (Mt.) Kiinnostavaa on, että myös sosiaalityöntekijöiden olosuhdeselvityksiä hyödyntävä oikeus nojaa päätöksenteossaan osaltaan kotikäynneillä syntyneille *arkisille silminnäkijähavainnoille* rakentaessaan kokonaiskuvaa lapsen asumisratkaisusta. Oikeus puhuu tästä tiedosta kuitenkin usein vahvan tiedon termin, faktatietona. Sosiaalityön ja käräjäoikeuden tuomareiden tietokäsitysten avaaminen ja mahdollisen erivireisyyden punninta hyödyttäisi otaksuttavasti ammattikuntien toiminnan logiikoiden ymmärtämistä ja yhteistyön sujumista.

Havaitsemamme lapsen olosuhteiden vakautta ja vanhempien yhteistyökykyisyyttä koskeva formaalimpi teorian tiedo on sekin jatkuvan arvioinnin kohteena – kuten tieteelliselle tiedolle on luonteenomaista. On ennakoitavissa, että näitä periaatteita tullaan tarkentamaan ja suhteellistamaan lähivuosina, sillä ilmiöitä koskeva kriittinen kansainvälinen tutkimus peräänkuuluttaa jo nyt esimerkiksi yhteistyökykyisyyden painoarvon uudelleen arvi-

ointia. Esimerkiksi Linda Nielsen (2017) esittää, että lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta vanhempien yhteistyökyvyttömyyttä ja riitelyä oleellisempi arvioitava seikka on lapsen ja vanhemman suhteen laatu. Tällöin yhtäältä suhteen emotionaalinen turvallisuus tai toisaalta siihen liittyvä välinpitämättömyys tai alistavuus ovat selvitysprosessissa oleellisia tunnistettavia seikkoja (mt.).

Tarkastelemamme olosuhdeselvitykset tuovat hyvin esiin selvitystyön prosessissa läsnä olevien tiedon lajien moninaisuuden. Tuloksemme kannustavat miettimään niin formaalimpaan teoria-tietoon kuin lähempänä arkitietoa ja kulttuurisia

käsityksiä olevan toisen tiedon käytön hahmottamisen ja syventämisen tarpeita olosuhdeselvitystyöskentelyssä ja selvitysten laadinnassa. Rajauksemme tarkastella olosuhdeselvityksiä vain asumiseen liittyen jättää taka-alalle huoltoon ja tapaamisiin liittyvät riidan aiheet ja niiden lähestymisen pohjustamisen olosuhdeselvityksillä. Kaiken kaikkiaan kiinnostavia jatkotutkimuksen aiheita olisivat esimerkiksi tuomareiden näkemykset olosuhdeselvitysten toimivuudesta (Forsberg & Ritala-Koskinen 2019, tulossa) sekä isien, äitien ja lasten kokemukset olosuhdeselvitysprosseista ja niissä tehtyjen ratkaisujen toimivuudesta.

Saapunut 23.10.2018
Hyväksytty 14.3.2019

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, Anna-Kaisa (2009) Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita.
- Australian standards of practice for family assessments and reporting (2015) Family Court of Australia, Federal Circuit Court of Australia and Family Court of Western Australia. http://www.federalcircuitcourt.gov.au/wps/wcm/connect/51978e7d-4ec5-4bab-a55c-fd434627f16c/standards+of+practice_WEB_Feb2015.pdf (luettu 20.10.2018).
- Antikainen, Mari (2007) Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Publications E, Social Sciences No. 148. Kuopio: Kuopio University.
- Auvinen, Maija (2006) Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Series A, No. 272. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim Elisabeth (1995) The normal chaos of love. Cambridge: Polity Press.
- Castrén, Anna-Maija & Forsberg Hannele & Ritala-Koskinen Aino (2019, tulossa) Harvinaisesta tavalliseksi: teoreettisia ja käsitteellisiä paikannuksia eron yhteiskuntatieteelliseen analysointiin. Janus 27 (4).
- Drury-Hudson, Julie (1999) Decision making in child protection: The use of theoretical, empirical and procedural knowledge by novices and experts and implications for fieldwork placement. British Journal of Social Work 29 (1), 147–169.
- Ferguson, Harry (2011) Child protection practice. Basingstoke, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Forsberg, Hannele (2018) Synteesi: Paikkatietoinen hyvinvointi. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (toim.): Monen kodin lapset. Monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 175–191.
- Forsberg, Hannele & Kääriäinen, Aino & Ritala-Koskinen, Aino (2018) Children's Residence in Divorce Disputes - Examination of Social Work Reports to the Court. Journal of Social Welfare and Family Law 40 (1), 21–36.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2018) Monen kodin lapset. Monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2019, tulossa) Tuomareiden näkemyksiä olosuhdeselvitysten toimivuudesta huoltoriitojen ratkaisemisessa.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1990) What is Family? London: Mayfield Publishing Company.
- Hall, Christopher (2018) Home visits in social work: Surveillance and support in 'an inviable trade'. Keynote, Sosiaalityön tutkimuksen päivät, Tampereen yliopisto.
- Hautanen, Teija (2010) Väkipalva ja huoltoriidat. Acta Universitatis Tampereensis 1544. Tampere: Tampere University Press.
- Hynan, Daniel (2003) Parent-child observations in custody evaluations. Family Court Review 41(2), 214–223.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) (2005) Toinen tieto. Kirjoituksia huonosoaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.
- Jack, Gordon (2015) 'I may not know who I am, but I know where I am from'. The meaning of place in social work with children and families. Child & Family Social Work 20 (4), 415–423.
- Key, Ellen (1899) Skönhet för alla. Stockholm: Bonnier.
- Kääriäinen, Aino (2015) Sosiaalitoimen olosuhdeselvitykset teksteinä – johtopäätösten argumentointi ja puolelle asettumisen tulkinnat. Oikeus 44 (4), 379–403.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Lastensuojelun käsikirja: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja> (luettu 20.10.2018).
- MoniSos (2019) <http://www.monisos.fi/> (luettu 11.2.2019).
- Nielsen, Linda (2017) Re-examining the research on

- parental conflict, co-parenting and custody arrangements. *Psychology, Public Policy and Law* 23 (2), 211–231.
- Oikeusministeriö (2018) Lapsenhuoltolain uudistus. Lausuntotiivistelmä työryhmämietinnöstä. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160891/OMML_13_2018_Lapsenhuolto_laki_Lausuntotiivistelmä.pdf (luettu 20.10.2018).
- Osmond, Jennifer & O'Connor, Ian (2004) Formalizing the Unformalized: Practitioners' communication of knowledge in practise. *British Journal of Social Work* 34 (5), 677–92.
- Payne, Malcolm (2001) Knowledge Bases and Knowledge Biases in Social Work. *Journal of Social Work* 1 (2), 133–134.
- Profiam Sosiaalipalvelut (2019) <http://www.profi.fi/> (luettu 11.2.2019).
- Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva (1987) Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Resum Lastensuojelupalvelut Oy (2019) <https://resum.fi/> (luettu 11.2.2019).
- Richmond, Mary (1917) *Social diagnosis*. New York: Russel Sage Foundation.
- Rissanen, Antti & Kääriäinen, Aino & Rantala, Kati & Sarasola Laura & Aikio Marjut (2017) Vuoroasumisen periaatteet ja sopiminen vanhempien ja viranomaisten käsityksinä. *Janus* 25 (1), 38–56.
- Roets, Griet & Roose, Rudi & De Wilde, Lieselot & Vanobbergen, Bruno (2007) Framing the 'child at risk' in social work reports: Truth-telling or storytelling? *Journal of Social Work* 17 (4), 1–17.
- Saarnio, Pekka (1993) Novisiista ekspertiksi. *Sosiaalityön taitojen yksilöllinen kehittyminen*. *Janus* 1 (1), 89–98.
- Satka, Mirja & Moilanen, Johanna & Kiili, Johanna (2002) Suomalaisen lapsipolitiikan mutkainen tie. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (3), 245–259.
- Schiratzki, Johanna (1999) 'Custody of children in Sweden: Recent developments'. *Scandinavian Studies in Law: Legal Issues of the Late 1990's*, 255–262.
- Schön, Donald (1983) *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Simon, Robert & Stahl, Philip (2014) Analysis in Child-Custody-Evaluation Reports: A Crucial Component. *Family law quarterly* 48 (1):35–51.
- Taskinen, Sirpa (2001) Lapsen etu erotilanteessa – opas sosiaalitoimelle. Oppaita No. 46. Helsinki: Stakes.
- Trevithick, Pamela (2008) Revisiting the knowledge base of social work: A framework for practice. *British Journal of Social Work* 38 (6), 1212–1237.
- Valkama, Elisa & Litmala, Marjukka (2006) Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Helsinki, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

ENGLISH SUMMARY

Hannele Forsberg & Aino Kääriäinen & Aino Ritala-Koskinen: Social work knowledge about children's residence in reports to the court in cases of contested divorce (Asumista koskeva sosiaalityön tieto olosuhteselvityksissä)

This article examines social work reports to the court concerning parental conflicts over child custody, visiting rights and residence in divorce, concentrating on the kind of knowledge informing these reports. The data consist of 45 social work reports, applications to the court and district court decisions from 2011. The reports come from 33 municipalities and were collected from five district courts around Finland. Data fragments dealing with children's residence were extracted for detailed analysis of the different ways in which knowledge about children's residential conditions was expressed. Knowledge was used as an open and multi-dimensional concept.

The social work knowledge identified in the reports represents different types, and the use of knowledge may be described as processual. The residential information presented on the basis of observation and interaction in the homes of both the children's parents represents metaphorical and hint-like knowledge, and together

with episodic narrative knowledge about relationships and the atmosphere in the home comes close to everyday natural and second knowledge. This knowledge lays the groundwork for professional conclusions in social work and for court decisions. By contrast, the knowledge that informs the social worker's conclusions and the court's decisions is based on dominant interprofessional theoretical and research knowledge, which represents strong, explicit knowledge, stressing stable conditions and parents' skills of cooperation. Throughout the reporting and decision-making process different types of knowledge stand in a hierarchical relation to each other. In particular, observational knowledge about material residential conditions is rarely mentioned in final court decisions. Narrative knowledge about personal relationships at home, on the other hand, is used in court decisions. The results highlight the importance of identifying different types and roles of knowledge in the social work reporting process and of clarifying the role of observational knowledge in social work reports.

Keywords: divorce, social work reports to courts, children's residence, social work knowledge.